

O'ZLASHTIRISHI PAST O'QUVCHILARDA O'QUV MOTIVATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Jurayeva Dildora Abduvaliyevna

Navoiy viloyati Navoiy shahar 18- maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'zlashtirishi past o'quvchilarda o'quv motivatsiyasini rivojlantirishning psixologik jihatlari tahlil qilingan. O'quv motivatsiyasi ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim omil bo'lib, uning yetarli darajada shakllanmaganligi o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi va faolligining pasayishiga olib keladi. Maqolada motivatsiyaning shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar, o'qituvchi va ota-onaning roli hamda motivatsiyani oshirishning samarali usullari yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'quv motivatsiyasi, o'zlashtirish, o'quvchi, psixologik yondashuv, qiziqish, rag'batlantirish, o'zini baholash, ta'lim, psixologik qo'llab-quvvatlash, shaxs rivojlanishi.

KIRISH

Ta'lim jarayonining muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan ichki ehtiyoji va motivatsiyasiga bog'liq. O'zlashtirishi past o'quvchilarda ko'pincha o'qishga nisbatan qiziqishning susayishi, o'z kuchiga ishonchsizlik, muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish va o'zini past baholash kabi psixologik holatlar kuzatiladi. Bunday omillar o'quv faoliyatining samaradorligini pasaytiradi hamda shaxsning intellektual rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'quv motivatsiyasi tashqi va ichki omillar ta'sirida shakllanadi. Ichki motivatsiya o'quvchining bilim olishga bo'lgan tabiiy qiziqishi, yangilikni o'rganishga intilishi va shaxsiy rivojlanish istagi bilan bog'liq bo'lsa, tashqi motivatsiya baholar, rag'batlantirish, ota-onalar va o'qituvchilarning e'tirofi kabi omillar orqali yuzaga keladi. Ta'lim jarayonida aynan ichki motivatsiyani rivojlantirish ustuvor vazifa hisoblanadi.

O'zlashtirish darajasining past bo'lishiga faqat bilimdagi bo'shliqlar emas, balki psixologik omillar ham sabab bo'ladi. Oiladagi nosog'lom muhit, o'qituvchi bilan munosabatlarning sustligi, tengdoshlar bilan muloqotdagi qiyinchiliklar, stress va xavotir holatlari o'quvchining ta'linga bo'lgan munosabatini salbiy tomonga o'zgartirishi mumkin. Shu bois har bir o'quvchining individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashish muhimdir. Motivatsiyani rivojlantirishda maktab psixologi va o'qituvchining hamkorligi katta ahamiyatga ega. Psixologik diagnostika orqali o'quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari, motivlari va

emotsional holati aniqlanadi. Olingan natijalar asosida individual rivojlantiruvchi mashg'ulotlar, psixologik treninglar va maslahatlar tashkil etiladi.

Ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar, o'yin texnologiyalari va axborot-kommunikatsiya vositalarini qo'llash o'quvchilarning darslarga qiziqishini oshiradi. Har bir kichik muvaffaqiyatni rag'batlantirish, konstruktiv fikr-mulohaza bildirish va real maqsadlarni belgilash o'quvchida muvaffaqiyatga erishish motivini shakllantiradi. Ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi ham motivatsiyaning rivojlanishida muhim omildir. Farzandning yutuqlarini qadrlash, uni boshqalar bilan solishtirmaslik, mustaqil fikrlashiga imkon yaratish va doimiy ruhiy qo'llab-quvvatlash o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Oila va maktab o'rtasidagi samarali hamkorlik motivatsion muhitni yanada kuchaytiradi. Shuningdek, o'quvchilarda o'z-o'zini boshqarish, vaqtni to'g'ri taqsimlash, maqsad qo'yish va natijalarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish ham motivatsiyani oshirishga xizmat qiladi. Bunday ko'nikmalar o'quvchilarning mustaqilligini kuchaytirib, ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Napoleon shunday degan edi: "Insonni rag'batlantirishning eng kuchli vositalaridan biri — uning mehnatini qadrlashdir." U o'z qo'shinida xizmat qilgan askarlarni turli unvon va mukofotlar bilan saxovatli ravishda taqdirlagan. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Napoleon armiyasidagi aksariyat askarlarning ismini yoddan bilgan, ofitserlari bilan esa shaxsan ism-sharifi orqali muloqot qilgan. Bu yerda ikki muhim rag'batlantirish vositasi qo'llanilgan: birinchisi — unvon va mukofotlar, ikkinchisi esa shaxsga individual e'tibor ko'rsatishdir. Dastlab oddiydek tuyulgan ushbu yondashuv amalda juda katta samara bergan. Har bir inson e'tirof etilish, qadrlanish va mehnatining munosib baholanishini istaydi. Ayniqsa, rahbarning xodimga yoki qo'mondonning askarga ismi bilan murojaat qilishi unda o'ziga nisbatan hurmat va mas'uliyat hissini yanada kuchaytiradi.

Pedagogik faoliyatda ham o'quvchini rag'batlantirishning eng samarali usullaridan biri — uni o'rinli va samimiy maqtashdir. Biroq maqtovdan foydalanishda bir qator pedagogik talablarni hisobga olish lozim.

Maqtov tabiiy va vaziyatga mos bo'lishi, sun'iy yoki oldindan rejalashtirilgan tus olmasligi kerak.

Sifatsiz bajarilgan ishni asossiz ravishda maqtash o'quvchining o'ziga bo'lgan munosabatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Rag'bat aniq shaxsga va uning muayyan yutug'iga qaratilishi zarur. Samimiy va asosli e'tirof umumiy, qolipga aylangan maqtovlardan ko'ra ancha kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Tanqid o'quvchining shaxsiyatiga emas, uning xatti-harakati yoki faoliyatiga qaratilishi hamda muloyim va hurmat bilan bildirilishi lozim.

Shunday qilib, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini adolatli hamda obyektiv baholash ta'lim jarayonining muhim shartlaridan biri hisoblanadi. To'g'ri tashkil etilgan rag'batlantirish tizimi o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ta'lim sifati yuksalishiga xizmat qiladi.

Mashhur psixolog Deyl Karnegi ta'kidlaganidek, insonni biror ishni bajarishga undashning eng samarali yo'li unda shu ishni bajarishga ichki istak uyg'otishdir. Amerikalik faylasuf va pedagog Jon Dyui ham inson tabiatidagi eng kuchli ehtiyojlardan biri — bu o'zini muhim va qadrlangan shaxs sifatida his qilish istagi ekanligini ta'kidlagan.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda faoliyatni motivlashtirish o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega. Pedagog S. T. Shatskiy bolalarning tabiiy ehtiyojlarini quyidagicha tavsiflaydi:

Bolalarda tengdoshlari bilan tez muloqot o'rnatishga bo'lgan ehtiyoj kuchli rivojlangan bo'ladi. O'yin, suhbat va hamkorlik faoliyati ana shu ehtiyojning namoyonidir.

Bolalar tabiatan izlanuvchan va tadqiqotchi bo'ladilar. Ular atrofdagi voqea-hodisalarni kuzatish, savollar berish, ushlab ko'rish va sinab ko'rishga intiladilar.

Ular o'z fikrini erkin ifodalashni, kechinmalari va taassurotlarini boshqalar bilan baham ko'rishni yoqtiradilar. Bu esa ijodkorlik va mustaqil fikrlashning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Bolalar yangi narsalarni yaratish, tasavvur qilish va noodatiy g'oyalarni ilgari surishga moyil bo'ladilar.

Taqlid qilish xususiyati bolalar shaxsining shakllanishida muhim o'rin tutadi. Shu sababli kattalarning shaxsiy namunasi tarbiya jarayonida katta ahamiyat kasb etadi.

Mazkur xususiyatlarni chuqur anglagan pedagog sun'iy rag'batlantirish usullarini izlashga ehtiyoj sezmaydi. Chunki bolalarning tabiiy qiziqish va ehtiyojlaridan to'g'ri foydalanish ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Amerikalik professor G. Overstrit "Inson xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatish" asarida inson xatti-harakatlarining asosida uning orzu-intilishlari yotishini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, kimdirni biror faoliyatga jalb etishning eng samarali usuli unda shu faoliyatga nisbatan ichki ehtiyoj va qiziqish uyg'otishdir. Insonning ichki motivatsiyasiga ta'sir eta olgan shaxs boshqalarning ishonchi va hamkorligini qozonadi.

Pedagog uchun eng muhim vazifalardan biri o'quvchilarning qiziqishlarini aniqlash va ularga tayangan holda ta'lim jarayonini tashkil etishdir. Har bir bolaning qiziqishi, ehtiyoji va individual xususiyatlarini hisobga olish ta'limning tabiatga mosligi tamoyilini ta'minlaydi. O'qituvchi bolalarning tabiiy intilishlarini bostirishga emas, balki ularni ijobiy va maqsadga yo'naltirilgan faoliyatga yo'naltirishga intilishi

lozim. Aynan shunday yondashuv o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi, ularning shaxsiy rivojlanishi va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. O'zlashtirishi past o'quvchilarda o'quv motivatsiyasini rivojlantirishda individual yondashuv muhim o'rin tutadi. Har bir o'quvchining qobiliyati, qiziqishi, o'zlashtirish sur'ati va psixologik xususiyatlari turlicha bo'lgani sababli, ularga bir xil talab va usullarni qo'llash har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Shu bois ta'lim jarayonida differensial yondashuv, individual topshiriqlar va shaxsiy rivojlanish rejalari ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarning muvaffaqiyatga erishish ehtiyojini qo'llab-quvvatlash ham motivatsiyani oshirishning muhim omillaridan biridir. Kichik yutuqlarni e'tirof etish, rag'batlantirish va konstruktiv fikr-mulohazalar berish o'quvchida o'z kuchiga ishonchni mustahkamlaydi. Aksincha, doimiy tanqid qilish, boshqa o'quvchilar bilan taqqoslash yoki faqat kamchiliklarga e'tibor qaratish o'quv motivatsiyasining yanada pasayishiga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, o'quvchilarda o'z-o'zini baholash, mustaqil maqsad qo'yish va o'z faoliyatini tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish motivatsiyaning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Psixologik treninglar, motivatsion suhbatlar va zamonaviy interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning darslarga qiziqishini oshiradi, ularni faol bilim olishga undaydi hamda o'zlashtirish ko'rsatkichlarining yaxshilanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, maktab, oila va psixologning uzviy hamkorligi o'quvchining ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqarish va uning ta'limdagi muvaffaqiyatini ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'zlashtirishi past o'quvchilarda o'quv motivatsiyasini rivojlantirish psixologik, pedagogik va ijtimoiy yondashuvlarning uzviy uyg'unligini talab etadi. O'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ichki motivatsiyani shakllantirish, psixologik qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish hamda oila va maktab hamkorligini rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Motivatsiyasi yuqori bo'lgan o'quvchilar bilim olishga faol intiladi, o'z imkoniyatlariga ishonadi va kelgusida shaxsiy hamda kasbiy muvaffaqiyatlarga erishish uchun mustahkam zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. Nishonova Z.T. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent, 2020.
4. Shoumarov G'.B. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent, 2019.

5. Abraham Maslow. Motivation and Personality. – 1954.
6. Edward Deci va Richard Ryan. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation. – 2000.
7. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris, 2021.
8. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.